KIRKERNE I NØRRE JERNLØSE OG KVANDLØSE

Ved **Hans Fyhn**

(fortsat fra Aarbogen 1945)

III. Beskrivelse af Nørre Jernløse Kirkes Restaurering

Af Pastor **Adam Wind.**

»I Kvandløse Sogn har der i lange Tider været klaget over, at Stolene i Sognets Kirke ere slette at sidde paa, og at Kirken med dens utætte Trævinduer og for smaa Kakkelovne er ulidelig kold om Vinteren, og da Erfaring har vist mig, at Kirkebesøget virkelig svinder betydeligt i de kolde Vintermaaneder, hvor selv trofaste Kirkegængere fra Aarets milde Tid holde sig borte, fordi de fryser, henvendte jeg mig til Administrationen for Baroniet Løvenborg med Bøn om, at der maatte blive anbragt nye Stole og sørget for tilstrækkelig Varme i Kirken. Svaret var særdeles imødekommende, men da Nørre Jernløse Kirke ogsaa trængte til Fornyelse af dens Stole, og da den fra gammel Tid har været betragtet som Herskabskirke for Løvenborg, bestemte Administrationen sig maaske af den Grund til at istandsætte Nørre Jernløse Kirke først, idet der stilledes i Udsigt, at Kirken i Kvandløse senere skulde komme i Betragtning.

Straks efter Pinse 1895 blev der begyndt paa Arbejdet, og det er bleven lagt mere omfattende og kostbart, end man fra først af havde tænkt sig. Tagværket var i høj Grad brøstfældigt og er erstattet af nyt, nye Bjælker, Sparrer og tildels nye Tagsten. Kammene paa de gothiske Gavle vare forvitrede; nye er opmurede. Ved at undersøge

Murene fandt man, at en Del af Skibet, hele Koret og Apsis ere opført af Tufsten[1]), som gennem Tiderne ere overkalkede med et tykt Lag Kalk. At fjerne dette Kalklag vilde blive et meget besværligt og dyrt Foretagende. For Skibets Vedkommende var man da ogsaa straks paa det rene med, at Bekostningen ikke kunde gøres, da dets Mure er opført af Tuf og Kampesten mellem hverandre, saa der ikke vilde kunne fremkomme et smukt Hele trods alt, hvad man vilde anvende derpaa. Over for Koret og Apsis var man derimod tvivlraadig.

Langs Korets nordre Side er der rimeligvis Aar 1851 opført et Sakristi. At det netop er opført paa den Tid, er der ganske vist ingen Optegnelser om, men en Dør, der førte fra Kirken ind i Sakristiet, som nu er taget bort, bærer det nævnte Aarstal, saa der er al Grund til at antage, at denne gamle Dør, der er tømret af brede Egeplanker, er samtidig med Sakristiet i dets ældste Skikkelse. Fyhn skriver, at det er udvidet. Dets Tagværk skulde fornyes, og saa skete det lykkelige, at da Taget blev taget af, fandt man, at det havde dækket et prægtigt Stykke af Korets Tufstensmur, som i Skjul af Taget var blevet skaanet for Kalkekosten. Tufstensmuren stod i sin oprindelige Skønhed

1) Det danske Navn paa Tufsten er »Fraadsten«. Sagnet fortæller, at da Kong Knud den Hellige vilde bygge Kirker her til Lands, bad han Gud om Anvisning paa en Stenart, hvoraf Kirkerne kunde bygges. Gud aabenbarede for Kongen, at han skulde gaa til Havet, naar det var i Oprør, og samle dets Skum (Fraade) op i et Sold. Dette gjorde Kongen, og da Skummet tørredes ind, fremkom et Materiale, Fraadsten, der var saa stærkt og haardt, at det kunde modstaa Vejrligets Indflydelse. Af denne Stenart (naar man brænder den i en Kalkovn, giver den fortrinlig Kalk) byggede Kongen derefter sine Kirker, og unægtelig har Materialet været godt, thi de fleste Tufsten i Nørre Jærnløse Kirke er endnu lige saa faste og stærke, som da de blev opmurede for ca. 8—900 Aar siden. Nu til Dags findes Tufsten paa en Mark ved Vintre Mølle*) paa Rygaards Gods i Nærheden af Havet.

*) Fra Fraadstensbrudet ved Vintremølle Aa er hentet meget Materiale til Restaurering af de omliggende Kirker, og mulig er de til Kirkernes Opførelse benyttede Fraadsten ogsaa herfra. Stenene, som benyttedes til Nørre Jærnløse Kirkes Istandsættelse er hentet fra dette gamle Brud.

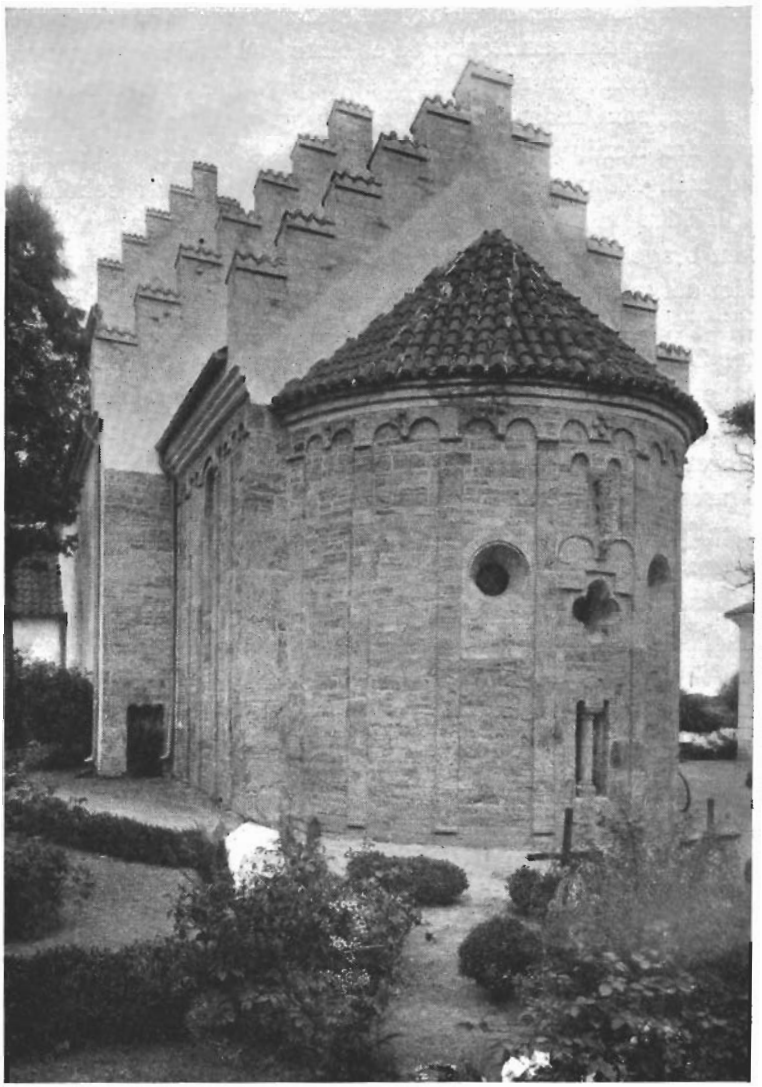

Nørre Jærnløse Kirkes Kor og Apsis efter Restaureringen.
Fot. Nat. Mus.

(Paa Skibets Endevæg ses en Niche, en Pendant findes paa den modsatte Side af Koret, disse er nu begge restaurerede, og en Søjle, lignende den, der ses i Apsis, er indsat.)

med sine Lisener, Buer og smaa runde Knopper, ja, hvad mere var, man saa Rester af et mere end mandshøjt, rundt Vindue, som var muret med en dejlig Bue foroven. Dette Vindue, som, inden Sakristiet blev opført, har givet Koret Lys fra Nord, var tilmuret indvendig, men ret vel bevaret udvendig. Man erkendte, at dette Vindue maatte beholdes, stilfuldt som det var, og derved var Restaureringen af Kirken bragt i det rette Spor, medens man før havde famlet, idet der vel skulde gøres noget, men Pengene tillige skulde spørges til Raads. Arkitekten, Kammerraad, Slotsforvalter Zeltner fra København, fik fri Haand, og saa blev der taget fat. Nye Opdagelser blev gjort, den ene fulgte paa den anden. Lige overfor det nævnte Vindue fandt man paa Korets Sydside Spor af, at der engang har været et tilsvarende Vindue der. Med Undtagelse af en lille Rest af en Bue foroven var det ødelagt, idet man paa dets Plads havde anbragt et almindeligt Stuevindue for at skaffe mere Lys i Koret, end det høje, men smalle Vindue kunde give, efter at dets Medhjælper mod Nord var blevet dækket af Sakristiet. Der blev givet Ordre til at tage Sakristiet bort og at genopføre de to gamle Vinduer i deres oprindelige Skikkelse. Arkitekten frygtede for, at Koret skulde blive meget mørkt, men det har vist sig, at den gamle Mester, som for en 8—900 Aar siden byggede de smalle Vinduer, har forstaaet sin Kunst. De lader nu som i fordums Dage et smukt og stemningsfuldt Lys falde over Korpartiet gennem Ruderne i den eftergjorte Blyindfatning.

Endnu stod Apsis tilbage. Man var blevet opmærksom paa, at der indvendig i den var to store runde Huller i Muren til Øst bag den gamle Altertavle. Pastor Fyhn mener, at i disse Huller, Nicher, som han kalder dem, har der i den katolske Tid været anbragt Helgen- eller Mariabilleder; men ved nøjere Undersøgelse har man fundet, at Hullerne er Lysfang for to smaa Vinduer, der fra Øst gav Lys ind i Apsishalvrundingen. De var tilmurede udvendig fra. Man slog Tilmuringen ud og fandt, at det ene, som er midt i

Apsis under den krybende Lindorm, og som Fyhn betegner ved en Figur, der ligner et H*), er et saa kaldet Kløvervindue[1]) af sjælden Skønhed. Det andet er rundt. Der har været et tredie, men det var helt ødelagt, da man i Stedet for det har indmuret et Stuevindue mod Sydøst. Det er nu borttaget, det forsvundne tredie, lille, runde Vindue genopført, og de to andre restaurerede, saa der falder Lys ind i Apsis fra de tre mærkelige Vinduer, der er blevet forsynet med gulligt Kathedralglas i Blyindfatning**). Mon de tre smaa Vinduer ikke er et Symbol paa Treenigheden[2]) ? Tufstensmurene i Apsis og Kor var meget skamferede, navnlig har Murene lidt meget ved Anbringelsen af de famøse Stuevinduer og ved Opførelse af Sakristiet, idet man for at fæstne dets Bjælker har hugget store Huller i Kormuren og udfyldt den Plads, Bjælkerne ikke optog, med røde Murstensbrokker. Med stor Bekostning og megen Murerkunst er der raadet Bod paa Vandalismen ved Hjælp af et nyt Murværk i Tuf. De afbrudte Linsener er genopført, nye Buer kunstfærdige tildannet, og hele Apsis og Kormuren afmejslet for at gøre Murfladen glat, efter at Overkalkningen møjsommelig er blevet fjernet. Den sjældne Lindord, der kryber ned ad Apsis, er med kyndig og kærlig Haand renset for sin Kalkning, saa at det hele Kor og Apsisparti er fremstaaet i sin oprindelige og ejendommelige Skønhed med stilfulde Nicher, de elegante Lisener, skønne Buer og prægtige Vinduer.

Administrationen for Baroniet fortjener Kunstelskeres Ære og Tak, fordi den har fremkaldt det smukke Minde,

*) Se Fyhns Akvarel Side 91 Aarg. 1945.

1) Dets Rand var sodet, hvad der meget har undret mig, indtil en gammel Mand her i Sognet gav mig Forklaringen. Han har fortalt, at der engang var en Baronesse paa Løvenborg, der frøs, naar hun var i Kirke — man havde den Gang ikke Kirkekakkelovne, saa det var ikke underligt, at Damen frøs. Saa lod hun opsætte en Kakkelovn bag Alteret, og denne Kakkelovns Røg blev ført ind i Kløvervinduet! Deraf Soden paa dets Rande.

**) Nu er Ruderne sværtet mørke, da man finder, at Lyset, som straaler ind gennem Vinduerne, virker generende.

2) Kammerraad, Arkitekt Zeltners Hypothese.

som Kirkens Kor og Apsis er, om Fortids Bygningskunst, et virkeligt Kunstværk.

Vaabenhuset er en senere, om end gammel Tilbygning til Kirken, hvad der fremgaar af, at dets Tag skjuler en Del af et højtsiddende, lille Vindue, som er tilmuret, da Vaabenhuset blev opført. Dets gamle Facade var meget uskøn, og Indgangsdøren stod alt for langt til den ene Side. Skulde Skævheden rettes, maatte man nedbryde en stor Del af Muren. Der blev givet Ordre dertil, og en ny, smuk Facade med takkede Gavle og Blændinger, hvoraf 2 Korsblændinger, har afløst den gamle. En mægtig Indgangsdør, høj og bred, i Midten prydet med et Kors, paa hvis Midtpunkt er anbragt en Sol, medens Skraabeklædningen paa Døren er paasat saaledes, at den danner Straaler, der udgaar fra Korsets Midte, fører ind i Vaabenhuset. Over Døren er en smuk Bue. Facaden har man ladet staa med sin røde Murstensfarve*), skønt Kirken ellers er kalket hvid med Undtagelse af Kor og Apsis. Man syntes, det var en Skam at skjule Facadens smukke Murværk med Overkalkning, medens man dog ikke var blind for, at Ensartetheden brødes noget ved den røde Mur. Øst- og Vestsiden af Vaabenhuset er paa hver Side blevet forsynet med et stort rundt Vindue med vældigt Lysfang, hvorved Rummet indenfor, der før kun fik Lys fra et lille Trævindue til Øst, er blevet lige saa lyst og venligt, som det tidligere var mørkt og skummelt. Paa østre Mur af Vaabenhuset er der udvendig over det runde Vindue indmuret en meget lang og smal Ligsten. Den har vistnok siddet i Muren fra den Tid, Vaabenhuset blev bygget; i alt Fald tydede dens tykke Kalklag paa, at den i mange, mange Aar har maattet døje Kalkekosten. Ligstenen bestaar af tre Stykker og er af Kalksten; samme Slags som der bygges med i Egnen ved Fakse. Dens Bogstaver er omhyggelig rensede, og man læser tydeligt denne Indskrift: »Søren Degn**) herunder

*) Er senere kalket hvid.

**) Hvornaar han var Degn her vides ikke, men ifølge Sj. Stifts Degnehistorie af Anders Petersen skal det have været før 1684.

hviler / med sin Hustru og 3 Sønner / Gif Gud de maa igen glade opstaa / og i Ærens Rige indgaa«. Igennem Indgangsdøren føres man over en smuk, bred Dørtærskel af Granit ind i Vaabenhuset. Paa Facademurens indvendige Side er anbragt en Tremmedør, hvorigennem frisk Luft kan finde Vej til Kirken. Ogsaa denne Dør er prydet med et Kors, hvorfra der udgaar Straaler, som dannes af Tremmerne og tager sig nydeligt ud. Gulvet i Vaabenhuset er lagt med gullandske Fliser, røde og blaa, der har afløst et smudsigt Murstensgulv. En Trappe, der førte op til Loftet og skæmmede, men ikke gjorde Nytte, er taget bort. Indgangsdøren til selve Kirken er flyttet, saa at den er kommet til at staa lige for Hoveddøren til Vaabenhuset. Den er af Størrelse som Hoveddøren og dannet i Lighed med den, dog uden Sol og Skraabeklædning. Paa Vaabenhusets østre og vestre Væg, nærmest ind imod Kirken, er der paa hver af dem ophængt en stor, sortmalet Trætavle med series pastorum. Disse Tavler hang før inde i Kirkens Kor, men er fjernede, da de var til liden Pryd, hvor de hang.

Gennem Vaabenhusets tunge Indgangsdør, der dog glider saare let paa sine Hængsler, træder man over en smuk Tærskel af Granit ind i selve Kirken og modtager et lyst og venligt Indtryk fra det særdeles hyggelige Gudshus, som Nørre Jernløse Kirke er forvandlet til. Tidligere var den mørk og skummel med sine Trævinduer og »Provstevinduer«, som Kirkearkitekterne spøgende kaldte disse Staldvinduer af Jern, som Kirkesynene havde for Skik at anbringe, hvor der skulde sættes nye Vinduer i en Kirke. Disse er afløst af nye, høje Kirkevinduer med Ruder i Blyindfatninger. Rundt om hvert Vindue løber en Frise med gulligt Kathedralglas, medens det øvrige Glas er hamret Rudeglas*). Vinduerne tager sig lige godt ud, hvadenten de ses ude fra eller inde fra. De hvidkalkede Vægge og Hvælvinger, som gjorde Rummet koldt og uhyggeligt, har mod-

*) Er nu afløst af klart Glas.

taget en Kalkfarve, der bringer rolig og hyggelig Stemning over det hele Parti. Hvælvingerne er kalket let blaagraa*), deres Ribber røde med hvide Striber, medens Væggene er rødgraa. Buerne mellem Hvælvingerne var meget skæve og uregelmæssige. De er ved stort Arbejde og megen Snildhed saa vidt muligt rettede lige. Gangen, der før var saa smal, at man vanskeligt kunde bære en Ligkiste op i Kirken, er udvidet, saa der er blevet rigelig Plads. Dens Gulv er lagt med gullandske Fliser som Vaabenhusets. Før var der Murstensgulv. Underligt nok, man fandt godt og vel en Alen under det gamle Gulv en Gulvlægning over hele Kirken af røde Munkesten. Det synes, at der i sin Tid maa have været en Trappe ved Indgangsdøren, hvoraf man er stegen ned til det meget lave Gulv. Af Trappesten fandtes dog intet Spor, da man undersøgte. —**)

De gamle Stole***), der var sande Pinebænke at ride paa og ret skikkede til at forstyrre Andagten for dem, der sad paa dem: om disse Stole end i raffineret Grusomhed ingen Sinde havde kunnet maale sig med dem, der er i Kvanløse Kirke, er nu afløst af nye og magelige uden Døre[1]). Stolene er bygget saaledes, at den Tilhører, der i Kirken vil søge en stille Opløftelses-Time, kan finde den uforstyrret af sit Legeme, der fuldstændig kan hvile paa en magelig Siddeplads, og den, som falder i et lille Blund, hvad der jo stundom kan ske for en Tilhører ved egen eller

*) I 1943 var Hvælvingerne kalket hvide, hvorimod Hvælvingernes Ribber har den samme røde Farve med hvide Tværstriber.

**) Da den nuværende Varmeovn blev opstillet, stødte man ved Udgravningen paa det gamle Murstensgulv, som var meget slidt hen imod Vinduet paa den nordre Væg ret over for Indgangsdøren, hvorfor det maa antages, at den forlængst tilmurede Dør paa Kvindesiden har siddet der. Bemærk hvad Pastor Wind Side 169.

***) Døre og Forstykker til disse henligger paa Vaabenhusets Loft.

1) Herskabsstolen har dog beholdt sine Døre og de gamle Forstykker med Oksernes og Barnekowernes Vaaben. Ligeledes er der to tilsvarende Forstykker med Vaaben lige over for paa Mandssiden, hvor Kirkesangeren herefter skulde have Plads. Forstykkerne forblev efter senere Bestemmelse uforandrede. Deres Vaaben er smukt opmalede og er en Pryd for Kirken.

Prædikantens Skyld, kan nyde det lidet Blund. Under de gamle Stole var der Murstensgulv med Fodbrædder, der jævnlig, naar man traadte paa dem, gjorde Støj. Nu er der lagt Cementgulv nederst for at holde Fugtighed ude, og over dette et Bræddegulv med Jernriste for at undgaa Svamp. Gid det maa lykkes! Stolene er forsynede med Fodskamler, og under hver en Stol er en Hylde til Huer og Hatte. Tidligere modtog Kirken Varme fra to smaa Stuekakkelovne, der stod midt i den og optog de bedste Pladser paa Kvindesiden. Disse Ovne har aldrig givet tilstrækkelig Varme og er nu veget for een stor Kakkelovn, der anbragt længst nede i Skibet paa Kvindesiden, foran Taarnhvælvingen, paa hvis nordre Pille som Grundlag en Skorsten er opført op gennem Taarnet i dets fulde Højde, hvorved man er sikker paa, at Kakkelovnen kan trække, hvordan Vinden saa er. Ovnen er af Recks Patent, giver ikke Straalevarme og synes fuldt at gøre Fyldest som Kakkelovn. Iøvrigt er den temmelig fremtrædende paa den Plads, hvor den staar, men kunde ikke staa andet Steds i Kirken.

Prædikestolen var før anbragt der i Skibet, hvor det eneste store Vindue paa Mandssiden nu er. Før det kom, var der to Stillevinduer af Træ. I tidligere Tider har Prædikestolen været opsat i det yderste Hjørne til Syd, nær op til Korbuen. Hertil er Prædikestolen atter flyttet og befæstet lavere end før, idet man har haabet, at det derved skulde blive lettere at tale i Kirken, der ikke er heldig i akustisk Henseende, fordi den Bue, der spænder over Pillerne foran Taarnhvælvingen, er for lav. Man ventede, at Lyden fra den lavere stillede Prædikestol bedre skulde komme ind under nævnte Bue, og Haabet blev opfyldt. Prædikestolen er et sandt Kunstværk med sine Udskæringer*). Uheldigvis fandt Pastor Fyhn Aar 1831 paa at »decorere« Prædikestolen. Det vil sige: han overmalede den med Perlefarve. Denne Overmaling er med stor Bekostning fjernet

*) Bruskbarok.

Prædikestolen efter Restaureringen. Fot. Nat. Mus.

af en Kunstner i København, og Prædikestolen viser sig atter i sin oprindelige Skønhed, som den nu staar der i mørkt Egetræ. Himlen over den, ligeledes et Kunstværk i Billedsnitning, er selvfølgelig ogsaa befriet for sine »Decorationer«. Faa Kirker har Mage til dette Pragtværk, hvis Skønhed faa anede, saa længe det var »decoreret«. Det Felt paa Prædikestolen, hvor Dommen er fremstillet, er helt fornyet, da det var blevet skrøbeligt.

At det sete afhænger af Øjnene, der ser det, fik jeg en Dag ny Bekræftelse paa af en Mand, der var inde at se Kirken. »Prædikestolen«, sagde han, »var dog meget kønnere, da den var malet«. Ja, Smag og Behag er jo forskellig.

Iøvrigt har det i den senere Tid ikke været uden Fare at staa paa Nørre Jernløse Kirkes Prædikestol. Da man i Sommer tog dens »Himmel« ned, viste det sig, at Jernlænken, der holdt den, var saa oprustet, at det Led, der havde gaaet gennem Hvælvingens Murværk, paa et enkelt Sted kun havde Tykkelse som en Tændstik. De Bjælker, der bar Prædikestolen, var saa opraadnede paa det Stykke af dem, der var indmuret, at der ikke var mere end 2 Tommer tykt frisk Træ tilbage til at bære. »Hvis Himlen faldt ned« — det kan dog ske, om man end ellers spøger med dette Ord — maatte Prædikestolen gaa med. Var det sket, vilde den have knust dem, der sad under den, om den var faldet under Gudstjenesten. Prædikestole burde ikke hænge som Svalereder, da man ikke kan undersøge Soliditeten af de bærende Bjælker i Muren, og det Stykke Jern, der bærer Himlen over en Prædikestol, burde en Gang imellem fornyes, hvor det gaar gennem Murværk, der som bekendt ruster Jern.

En ny Trappe med let og elegant Rækværk af Jern og poleret Haandfang af Egetræ fører fra Koret op til Prædikestolen.

Et alt for højt Trin førte tidligere fra Skibet op til Koret til megen Ulempe for Kvinder, der bar smaa Børn til Daab, og for gamle Folk, der gik til Alters. Ved at hæve Gulvet i Skibet et Par Tommer, er Vanskeligheden heldig overvundet, saa man nu gaar mageligt op.

Det hele Kor og Apsis fremtræder i ny Skikkelse. Ejendommeligt og stilfuldt som det oprindelig har været, staar det saadan igen. Som nævnt har man i Apsismuren til Øst fremkaldt Kløvervinduet og de to smaa runde Vinduer. Disse tre Vinduer, som en Kirkearkæolog forstaar at skatte

Nørre Jærnløse Kirke efter Restaureringen. H. F. fot.

højt, vilde ikke komme til deres Ret, om den gamle Altertavle blev bibeholdt. Den skjulte dem, bred, tung og klodset, som den er. Ikke blot Vinduerne skjulte den, ogsaa Kalkmalerier, man har søgt og fundet paa Tøndehvælvingen og Muren i Apsis. Kalkmalerierne har døjet meget i Aarenes Løb. Prof., Arkitekturmaler Kornerup fra Roskilde, som med Kunstforstand og øvet Haand har restaureret dem, antager, at de stammer fra Christian den I.'s Tid. De har været overkalkede gennem lange Tider, hvad der skønnes af det tykke Kalklag, de bar. Derefter har man overmalet dem med blaa Oliefarve og tildels ødelagt, hvad

der var af Kalkmalerier paa den sydlige Side af Apsis, hvor man som anført indmurede et Stuevindue. Imidlertid er det lykkedes at drage frem, hvad der kunde drages frem, og Professor Kornerups*) Pensel har raadet Bod paa Rationalismens Vandalisme. Malerierne fremstiller Dommedag. Midt i Apsishvælvingen ses Regnbuen, deri et Kristusbillede af overmenneskelig Størrelse. Fra Herrens Mund udgaar et tveægget Sværd og en Liljegren, Billeder paa Dom og Tilgivelse. Til venstre for Herren, regnet fra Beskueren, knæler Jomfru Maria med foldede Hænder i bedende Stilling, og til højre Apostlen (Døberen?) Johannes, ligeledes bedende. Under Regnbuen til venstre kommer Menneskeskikkelser frem fra Jordens Grave. Jesus holder Dom over de opstandne; hans Moder Maria og Johannes beder om Naade for dem, der skulde dømmes. — Alt dette vilde være blevet skjult, om man havde ladet den gamle Altertavle staa. Man lod den vige sin Plads, som den vel ogsaa først er kommet paa i Christian den IV.s Tid, hvorfra den synes at stamme. Saare skrøbelig, som den er, kan den ikke gøres i Stand uden megen Bekostning, og da der

*) Af Prof. Kornerups Indberetning til Nat. M. 21. Maj 1896 fremgaar det, at Kalkmalerierne er fra omtrent 1450: — Der var kun ubetydelige Brudstykker tilbage af Johannes, og jeg har derfor maattet supplere denne Skikkelse med en anden samtidig Johannesfigur. Den kunde ikke godt undværes af Hensyn til Symmetrien i den hele Komposition. Paa et Par Skriftruller ved Kristi Hoved opdagede jeg følgende velkendte Ord af Math. 25. Kap. »Ite maledicte«, hvilke jeg da med Sikkerhed turde supplere med »in ignem eternam« og »Verita benedich patris mei«.

Paa Korets Sidevægge fandt jeg Rester af de 12 Apostle, som har staaet her i 2 Rækker, men er tabt ved Udvidelsen af Vinduet. Nu er der kun noget tilbage af St. Peder med Nøglen og St. Poul med Sværdet samt 3 andre, der savner Attributer. Jeg har bevaret disse Rester.

Da Restaureringen var afsluttet, skriver han: Selv har jeg tidligere været i nogen Tvivl om Billedernes antikvariske Værdi og om Muligheden af at restaurere Korets Hvælving, men jeg maa tilstaa, at den dekorative Virkning er kommen til at overgaa mine Forventninger. Vel er Kalkmalerierne omtrent 300 Aar yngre end den udmærkede Korbygning og mærkelige Fraadstenshvælving, men de tager sig dog nu meget interessante ud sammen med det store udsnittede Krucifiks, som staar paa Alteret.

ingen Murflade findes i Kirken, der er stor nok til at anbringe den paa, er den overdraget til Nationalmuseet*). Af Pietet mod gamle Pastor Fyhn, der endnu mindes kærligt i Menigheden, er det Oliemaleri, hvormed han paa Tusindaarsfesten for Kristendommens Indførelse i Danmark forsynede Altertavlen, udtaget. Det er blevet afvasket, indsat i en passende Ramme og ophængt i Taarnhvælvingen til Nord[1]), hvor det baade modtager godt Lys og bidrager til at gøre den smukke Plads til en af Kirkens hyggeligste**). Billedet fremstiller Jesus, der mødes med Marie Magdalene efter sin Opstandelse og siger til hende: »Rør mig ikke«. Kristusbilledet er slet ikke saa ringe malet; Marie Magdalene derimod meget fortegnet. Forfatteren har tit ønsket, at hun, som er veget tilbage i Forfærdelse, og malet i halvt liggende Stilling, vilde rejse sig og gaa sin Vej.

Det gamle Alterbord var muret og meget skævt. Da man vilde rejse det, viste det sig saa skrøbeligt, at man maatte tage det ned. Det stod til at vente, at der vilde findes Relikvier i det, men der var ingen. Bordet var muret med en Halvstensmur rundt om. Indvendig var det fyldt med Jord og Grus. I dets nordre Ende stod der en forraadnet Stump Lægte, vel en halvanden Alen lang. Den havde maaske i sin Tid været brugt til Højdemaal, da Alterbordet blev bygget, og det er glemt at tage den op. Foran Alterbordet har der fra gamle Dage staaet et Antemensale, skjult af Altertæppet. Da Antemensalet er meget medtaget af Ælde og uden kunstnerisk Værd, og da man var bestemt for at anvende Tæppe ogsaa foran et nyt Alterbord, har Administrationen for Baroniet overdraget Antemensalet til Na-

*) Det var egentlig Arkitekt Zeltners Hensigt at opstille den gamle Altertavle der, hvor Pastor Fyhns Billede nu hænger, men desværre var den for høj, saa dette blev opgivet. Altertavlen, som er fra 1595, blev da, ifl. Trap, 1895 ført til Løvenborg Slot, hvor den nu er ophængt. (Fredl. 1915.)

1) Lige over for til Syd har Mindetavlen over Præstekonen Maren Hansdatter faaet Plads og er flyttet dertil fra Koret. Hun var gift med Bolle Pedersen. S. 96. Paa den Plads, hvor Mindetavlen nu hænger, har der vist engang været et lille Vindue.

**) Billedet hænger nu paa Sydvæggen.

tionalmuseet, som til Gengæld for dette og andet, bekoster Restaureringen af Kalkmalerierne.

I Stedet for det gamle Alterbord er der opsat et nyt af Træ, hvorpaa er oprejst et højt Krucifiks, der skal erstatte Altertavle. Det lader de tre mærkelige Vinduer i Apsis og dens Kalkmalerier træde frem, som de fortjener det. Krucifikset er meget gammelt. Tidligere har det hængt paa Buen, der fører ind til Taarnhvælvingen, og paa dets Fod var hæftet en Træplade med paamalet Indskrift, som viser, at »Anno 1685 Lod Hr. Bolle Pedersen*) [Lüxdorff] Dette Christi Billede Fornye og op Sette«. Naar det den Gang trængte til at fornyes, maa det vel allerede da have været gammelt. Det var en genial Idé af Kammerraad Zeltner, at lade dette Krucifiks tjene som Altertavle. Meget medtaget, som det var blevet af Tiden, Skuldrene paa Kristusfiguren var udstoppet med Avispapir, man kunde ikke se af hvad Avis —, er det restaureret, og det, der tidligere ikke regnedes for stort mere end gammelt Skrammel, passer paa sin nye Plads godt i de gammeldags Omgivelser. Paa Korsets Fod er der efter Sognepræstens Forslag sat disse Ord paa en lille Trætavle. »Det er fuldbragt!« Joh. 19. 30. og Bolle Pedersens gamle Tavle er anbragt bag paa Korset tillige med en ny, der angiver Aaret for Restaureringen. Maaske vil en og anden finde den korsfæstede Kristus for trist og hellere have ønsket et lysere Billede paa Alteret af sin Frelser end netop som den korsfæstede, — dog, der var intet andet til Raadighed, naar man ikke vilde og heller ikke godt kunde beholde den gamle Altertavle. Skulde dog ikke dette, som lyser ud fra den lidende Skikkelse: »det har jeg gjort for Dig!« have sin Betydning for den, der kommer til Alterbordet? Og er ikke dette: »det er fuldbragt!« nok værd at tage med fra Syndsforladelsens Bord? Skulde det ikke være bedre end det, der uden Ord lød fra det gamle Alterbillede: »rør mig ikke!«?

*) Sognepræst i Nørre Jærnløse og Kvanløse fra 1659 til sin Død 1711, 81 Aar gl. Han berømmes for sin store Godgørenhed mod de Fattige.

Det tidligere Altergulv var meget indskrænket, og med sit simple Jernrækværk uden Træ til at hvile Armene paa, dannede det en Figur, der nærmest lignede et Gravsted. En Mand her i Sognet havde ogsaa talt om, at han vilde forspørge paa Godskontoret, om han kunde faa Rækværket at købe til Gitter om sit Gravsted. Et nyt Knæfald, meget større end dets Forgænger, smukt afrundet og forsynet med et let og elegant Rækværk af Jern, dekoreret rundt med Staalfarve, snart med Guld, og udstyret med Armlæn af poleret Egetræ er anbragt foran Alteret. Gulvet indenfor Knæfaldet var før belagt med Mursten; det nye Gulv er af Brædder og dækket med et smukt Tæppe, ligesom der da i sin Tid var Tæppe over Murstensgulvet.

Da det gamle Knæfald skulde afløses af et nyt, maatte man forinden undersøge, om der muligvis skulde være et Gravsted foran Alteret, maaske daarligt dækket, saa man kunde være udsat for en Sammenstyrtning engang i Tiden. Der var saa meget mere Grund til denne Undersøgelse, som der inden for det gamle Knæfald laa en Ligsten, der bærer Jomfru Mette Barnekoes Navn og fortæller, at hun hviler der under. Med Undtagelse af det Stykke af Ligstenen, der bærer den Indskrift, Pastor Fyhn omtaler[1]), var Resten, som denne ellers saa opmærksomme Iagttager vel ikke har haft nogen Anelse om, hvad den indeholder, siden han intet skriver derom, overløbet med Kalk. Sagtens er det gjort, for at Stenen skulde være mere glat at gaa paa for Præsten under Altergudstjenesten, inden der blev lagt Tæppe indenfor Knæfaldet. Tilfældigt prøvede man at stikke med en Kniv i Kalken. Et Stykke Kalk springer af, og stor er Glæden, da en fint udhugget Kvindeskikkelse lidt efter lidt kommer til Syne. Mette Barnekoes staar der med korslagte Hænder; et Slør falder ned fra hendes Hoved over Kjolen, der er forsynet med Pufærmer. Rigt paaklædt er hun, som det sømmede sig en fornem Adelsdame af de Barnekoers Slægt. Det smukke

1) »Fra Holbæk Amt« Side 96 Aarg. 1945.

Billede, der er ophøjet, er indrammet af to prægtige Søjler, en paa hver Side. Over Billedets Hoved er en Due, hvilende paa Søjlernes kunstfærdigt formede Kapitæler, og i hvert Hjørne af Ligstenen findes et Vaaben. Næse og Hænder er meget afslidte paa Billedet og tyder paa ved deres Slid, at der er gaaet meget paa Stenen. Den afslidte Næse er der bødet paa ved at paasætte en af Cement. Den prægtige Ligsten kunde man ikke nænne at skjule under Brædde-gulvet, der skulde lægges inden for det nye Knæfald. Man besluttede saa at indmure den i Korbuen til Nord ved Herskabsstolen, hvor det skønne Minde forhaabentlig staar vel bevaret for Eftertiden. Paa Korbuens søndre Side er indmuret en stor Ligsten, der har ligget i Skibets Gang lige ved Opgangen til Koret. Den omtales af Fyhn*) og er Mindesten over Præsten Hr. Johannes Christianus Hafniensis og Hustru**). Da denne Sten blev optaget, anstilledes blot Undersøgelse, om Grunden under den var fast, hvad den viste sig at være.

Den 30. Juli 1895 anstilledes Undersøgelsen om Soliditeten af Grunden foran Alteret i Overværelse af Hs. Excellence, Overhofmarskal Løvenskiold som Medlem af Administrationen for Baroniet Løvenborg. Kammerraad Slotsforvalter Zeltner som Arkitekt, Godsforvalter Holm for Løvenborg og Sognepræsten.

Et Par Alen under Gulvet fandt man et muret Gravsted, der er en 3 Alen langt, 2 Alen bredt og vel lige saa dybt (ikke maalt), muret med røde Munkesten. Noget egentligt Dække var der ikke over Gravstedet, som var fyldt med Grus, hvorover der var lagt Murstensgulv, med Undtagelse af den Plads, som Ligstenen dækkede. Af Ligkiste fandtes intet Spor. Vistnok var der enkelte smaa Rester af Træ, men de har næppe været Dele af en Ligkiste, da de tydeligt nok er af Fyr, og der ingen Rimelighed er i at antage, at man 1559 skulde have begravet en

*) »Fra Holbæk Amt«, Aarg. 1945, Side 96.

**) En dansk Oversættelse fra Latin ser man i Mogens Strunge: Danske Kirker og Præstegaarde i Gl. Roskilde og Holbæk Amter, Side 356.

Adelsdame i en Fyrretræskiste. Man maa uden Tvivl have brugt Eg i den Tid. Træstumperne er vel derfor Levninger af et Dække, der engang har været over Graven. Af Menneskeskelet fandt man kun et Par smaa Knogler, der laa spredt. Den længste Knogle, der var kun 4—5 Stykker, kunde synes at have udgjort en Del af en Arm eller et Ben, men er saa kort og spinkel, at den snarere tyder paa at have tilhørt et Barnelig end Liget af en Voksen. At dømme efter Billedet paa Ligstenen maa Jomfru Mette Barnekoes dog vist have været en voksen Pige. — Det var ikke Hensigten med Undersøgelsen nyfigent at forstyrre Gravfreden, og da man havde forvisset sig om, at der ingen Fare var for Sammenstyrtning, fyldte man det opgravede Grus i Graven og nedlagde de fundne Knogler paa deres forrige Hvilested.

Ikke blot paa Tøndehvælvingen og Muren fandt man Kalkmalerier. Lignende kom til Syne paa Hvælvingen i Koret og dets Vægge*). Disse Malerier var meget utydelige med Undtagelse af Palmegrene, der fra de fire Hjørner strækker sig opad mod Korhvælvingens Midtpunkt. I Skibet er der ikke fundet et eneste Kalkmaleri, skønt der er søgt derefter. Derimod har der været en graablaa Dekoration paa Hvælvingens Ribber, men uskøn som den var, syntes der ingen Grund til at bevare den.

I Koret er den gamle Døbefont af Granit blevet opstillet. Man havde 1832 ladet dette ærværdige Minde fra svundne Tider vige Pladsen for en Døbefont, hvis Kumme og Sokkel var af Marmor, men Midterstykket af Træ, malet, saa det skulde ligne Marmor. Denne smagløse Døbefont, der lignede en af disse Servanter, der findes i Smaabyers bedre Barberstuer, er fjernet. Dens Marmordele er anbragt i de Løvenskiolders Ligkapel paa Nørre Jernløse Kirkegaard og tager sig godt ud paa den nye Plads, hvor de i Forening med andet gør Tjeneste som Fundament for en Kristusstatue af Thorvaldsen. Man siger glad denne

*) Se Uddrag af Prof Kornerups Indberetning til Nationalmuseet i Fodnote Side 159.

Døbefont Farvel og byder den oprindelige et hjerteligt Velkommen. Den fortjener det visselig efter den Vandalisme, den ved Tidernes Ugunst har lidt. Da den kom bort fra Kirken, blev den flyttet til Løvenborg. Der stod den nogen Tid, til Ulejlighed, indtil een fik det geniale Indfald at bruge den til Drikketrug for Gaardens Heste. Saa vandade man Heste af den, indtil Hs. Excellence, Overhofmarskalk Løvenskiold, der nærer den største Interesse for sin Slægts Herresæde, og ligesom Administrationen i det hele freder med Kærlighed om alt, hvad der hører dertil — en Dag blev opmærksom paa Vanhelligelsen af den gamle Font. Den blev bragt tilbage til Kirken og hensat i Taarnhvælvingen. Det ærværdige gamle Døbebækken af Messing, der havde hørt til Fonten, var under dens Fornedrelse bragt til Kvanløse Kirke og lagt paa dens Font. Hvor det Bækken er blevet af, der dog engang maa have været i Kvanløse, inden det fra Nørre Jernløse kom derud, ved ingen mere Besked om. Nu er den gamle Font kommet til sin Ret igen, er anbragt i Koret mellem Mette Barnekoes Ligsten og Knæfaldet ved Alteret og har faaet sit oprindelige Bækken tilbage. Det er renset, kogt op og er en Pryd for Kirken.

Administrationen har ikke for Skik at tage uden tillige at give, og derfor har den til Kvanløse Kirke anskaffet et nyt og dejligt Døbebækken af Bronce. Den 1. December 1895, Advents Søndag, blev dette Bækken første Gang brugt ved Julie Marie Nielsens Daab. Barnet er født i Regstrup 9. Oktober 1895 og Datter af Arbejder Søren Peter Nielsen og Karen Margrethe Sofie Johansen af Regstrup. Nørre Jernløse Kirke var den Gang endnu ikke færdig, hvorfor ministerielle Handlinger, som skulde udføres i den, maatte forrettes i Kvanløse Kirke. Man lagde Mærke til under Daabshandlingen, at naar Vandet dryppede fra Barnets Hoved ned i Bækkenet, lød det som Perler, der faldt. »Der gik Klang af Daabens Vand.« Jeg blev helt bevæget derved, og en Kirkegænger, jeg talte med efter Gudstjenesten, fortalte, at det samme var hændet ham.

Den gamle Døraabning, der tidligere førte fra Nørre Jernløse Kirkes Kor ind til Sakristiet, som nu er borte, er tilmuret udvendig med tyndere Murværk, saa at der i den tykke Mur er blevet et Rum tilbage, hvor Præsten har faaet en Stol, hvor han kan sidde, naar han vil unddrage sig Menighedens Blikke i Kirken. Det er jo ret behageligt stundom at kunne gøre det. En Smaadreng, en Søn af mig, henledte først Tanken paa dette Skjul. Som Alteret blev indrettet, sidder man dog bedre bag det. Endnu maa tilføjes, at der er foretaget en betydelig Afgravning af Jord rundt om Kirken og nedlagt en Rørledning, der forhindrer, at der samler sig Regnvand ved Døren til Vaabenhuset.

Saa staar Nørre Jernløse Kirke i fornyet og forskønnet Skikkelse. Et hyggeligt og stemningsfuldt Gudshus, værdigt til sin høje Bestemmelse. Gennem Aarhundreder har ingen anet, hvilken Skat der var skjult under Overkalkningen. Nu er Skatten draget frem, og Administrationen for Baroniet, der har ladet det gøre og intet sparet for at berede Menigheden et yndigt Hvilested paa de hellige Dage, fortjener Sognets Tak og faar den i rigt Maal. Dog ikke blot Nutid, ogsaa Eftertid vil vide at skønne paa, hvad der er draget frem, og bevaret som et stolt Mindesmærke om, hvad den gamle Mester, der for en 8—900 Aar siden byggede Kor og Apsis, har forstaaet af Bygningskunst. Ære være ham og dem, der har fredet Mindet om hans Værk.

Administrationskommissionen for Baroniet Løvenborg bestaar af Etatsraad, Godsinspektør Beck paa Lerchenborg som Formand, Hs. Excelence Overhofmarskalk Løvenskiold af Kjøbenhavn og Kammerherre, Amtmand over Holbæk Amt Bille i Holbæk.

Arkitekten, der har ledet Arbejderne ved Kirken, er Kammerraad, Slotsforvalter Zeltner af København.

Murermesteren er Henrik Sørensen af Kalundborg, og hans dygtige Arbejdere er Mestersvenden Christian

Petersen og Svendene Søren og Julius Petersen samt Peter Rasmussen, alle af Kalundborg.

Snedkermesteren er Niels Jensen og hans dygtige Arbejdere er Svendene Andreas Schrøder og Laurits Julius Emil Thyme, ogsaa af Kalundborg.

Malermesteren er Hans Peter Ferdinand Weinelt af Regstrup og hans Arbejdere er Specialist i Aaring Mads Nielsen af København og Medhjælper Christian Jørgensen af Regstrup.

Professor, Arkitekturmaler Kornerup af Roskilde har restaureret Kalkmalerierne.

Under Kirkens Restauration er der holdt Gudstjeneste i Byens Pigeskole, men Menigheden regnede ikke rigtig at gaa til Gudstjeneste der. Der blev derfor almindelig Glæde, da jeg erhvervede Biskoppens og Administrationens Tilladelse til, at Kirken, som ganske vist ikke var helt færdig, maatte benyttes første Gang den 22. December til Prædiketjeneste. Sagtens skal den højtidelige indvies til Foraaret; indtil det sker, maa der ikke udføres ministerielle Handlinger i den. De skulde indtil videre udføres i Kvanløse Kirke.

Efter langvarige Forhandlinger med Autoriteterne kom der endelig Tilladelse til, at Kirken maatte indvies 2. Februar 1896, Septuagesima. Herredsprovsten, Provst Ravn fra Hjembæk foretog Indvielsen fra Alteret, da Kirken var saa fyldt af Mennesker, at han bogstavelig ikke kunde komme hen til Kordøren, hvorfra han først havde tænkt at ville tale. Sognepræsten prædikede over Dagens Tekst »De betroede Talenter« og døbte derefter Barnet Alma Marie Sofie Andersen af Dramstrup, født 10. November 1895, Datter af Arbejder Peder Andersen og Hustrup Karen Sofie Olsen af Dramstrup. Paa Administrationens Vegne overværede Etatsraad Beck Kirkeindvielsen. Desværre befandt Overhofmarskalk Løvenskiold sig ikke vel og maatte derfor blive borte. Han havde glædet sig meget til Indvielsesdagen og vilde saa gerne have været med. For Barnet indsatte Baroniet et lille Beløb paa

en Sparekassebog at hæve, naar Pigen engang skal giftes. En Festmiddag blev givet paa Løvenborg, hvortil Sognepræsten blandt andre var indbudt*).

Den 14. Februar 1896 blev den gamle Lysekrone, der, skønt smuk, dog kun er en Salslysekrone, afløst af en ny af Messing og med Plads til 8 Lys. Den nye er en Kirkekrone. Den er smuk, men fylder maaske lidt nok. Den 10. Juli blev der ophængt en Lysekrone til i Kirken. Denne Lysekrone er af Form som den anden ny, men større og er anbragt i Hvælvingen nærmest Koret. Disse Lysekroner har Baroniet senere ombyttet med een meget stor og smuk til 16 Lys. Den blev i December 1896 anbragt i den Hvælving, hvorunder Prædikestolen staar. Den lille Lysekrone i Koret skjulte Hovedet paa Kristusfiguren paa Korset, der staar over Alteret.

I December 1904 fik Kirken et Orgel, som er bekostet af Baroniet Løvenborg i Forening med Sognets Beboere. Kirken har tabt meget i Skønhed ved Anbringelsen af det Orgel, da det dækker for Vinduet mod Vest i Taarnet. Det smukke Lys, som kom gennem det Vindue, er nu borte, og den vestlige Del af Kirken er blevet kedelig mørk. Der var ikke anden Plads at sætte Orglet paa i Kirken, end hvor det staar, og man vilde nu engang have et Orgel. Dets Toner er smukke.

Et Brudetæppe skænkede afdøde Baronesse Julie Vilhelmine Anna Helene Adelaide Emilie Løvenskiold, født Hochschilds, Døtre den 18. Septbr. 1907 til Nørre Jernløse Kirke, Tæppet, som er meget smukt, var den afdødes sidste Haandarbejde. Oprindelig har det været bestemt til Pryd i en Stue og er egentlig lille nok til den Brug, der gøres af det. Baronesserne mente, at det kunde bruges paa en eller anden Maade i Kirken, og den nuværende Sognepræst bestemte det saa til Brudetæppe, hvad Damerne billigede. Det bliver at opbevare i Præstegaarden.

*) Pastor Winds egentlige Kirkebeskrivelser slutter her, efterfølgende er Uddrag af nogle af hans spredte Optegnelser.

Et Ligkapel opførtes i Aaret 1904 baade ved Nørre Jernløse og Kvanløse Kirke. Et længe følt Savn blev derved afhjulpen for Smaakaarsfolk. Kapellerne er bygget af Baroniet Løvenborg med 1000 Kr. Tilskud fra Kommunerne og er meget smukke. Paa Nørre Jernløse Ligkapels Dør, som er kunstfærdigt beslaaet, findes i sammenslyngede Skrifttræk Begyndelsesbogstaverne til Ordene paa Christi Kors, I. N. R. I. og I. S. H., ɔ: Jesus Salvator Hominum.

Tanken, der ligger til Grund for det kunstfærdige Beslag paa Kapellets Døre er denne: Nederste Felt betegner Dødsriget, hvori der ses brudte Lænker. Over Dødsriget hæver sig Korset, hvorpaa der er gjort Betaling for Synd og Død, derfor er Lænkerne i Dødsriget brudt. Over Koret staar fornævnte Initialer. Den smukke Tanke skyldes Arkitekt, Slotsforvalter Otto Zeltner, der har givet Tegningen til Kapellet. Beslaget er udført af Smedemester Pedersen i Kvanløse.

Liget af Medlem af Nørre Jernløse Menighedsraad, ugift Husejerske i Regstrup, Oline Marie Andersen, er det første, som blev indsat i Kapellet. Hun slog sig til Døde ved at falde ned ad Trappen i sit Hus, da hun vilde gaa ned ad den i Mørke.

Det er paavist ved Gravning Nord for Apsis, hvor den støder til Skibet, at i alt Fald den hviler paa en Sokkel, som rigtignok nu ligger godt og vel en Alen under Jordoverfladen. Saa meget har Kirkegaarden højnet sig i Tidens Løb*). Saa forstaas, at der, som anført Side 154, blev

*) Kirkens nuværende Graver har meddelt, at ved Gravning paa nordre Side, der hvor Kvindedøren har været, fandt man Kirkens Sokkel i samme Dybde. Vil det derfor ikke være en rimeligere Forklaring, om Kirkens Indre, efter Ombygningen fra det flade Træloft til Hvælv, maaske har forekommet Bygmesteren for høj, og for at udligne dette Forhold har han hævet Gulvet, og samtidig har man paafyldt Jord umiddelbart omkring Kirken, hvor Jordsmonnet Tid efter anden i Forvejen kan have hævet sig noget. I modsat Fald synes det at have ligget mere lige for at regulere Forholdene omkring Kirken alene.

At en Trappe oprindelig skulde have ført ned til Kirkens Indre synes mærkeligt, og Spor af en saadan er heller ikke fundet.

fundet en Gulvbelægning ca. 1 Alen under det Gulv, der blev brudt op, da Kirken blev restaureret. Det fremdragne Stykke Sokkel var meget medtaget, men kønt har det engang været. Forfatteren har i sin Tid undret sig over, at Apsis, som den nu staar, ikke har noget rigtigt Fodfæste. Han gravede vel knap en Alen ned Øst for Apsis, men er ikke kommet dybt nok til at finde Sokkelen. Den synes at hvile paa Tufsten. Om den kunde drages frem, vilde den hele Apsis vinde meget i Skønhed. En Mærkværdighed ved Kirken er, at dens Taarn synes at være bygget samtidig med Skibet[?]. Taarnets og Skibets Mursten er i »Forband«. Det kan ses i Taarnet, at der har gaaet en Vindeltrappe op gennem det til Klokkerne.

IV. Beskrivelse af Kvanløse Kirkes Restaurering

Af Pastor **Adam Wind.**

»Administrationskommissionen for Baroniet Løvenborg har i Aar [1900] ladet Kvanløse Kirke gennemgaa en fuldstændig Restaurering af dens Indre. Der er anbragt ny smuk Dør til Vaabenhuset, som er blevet forsynet med Cementgulv i Stedet for det grimme Gulv af slet brændte, røde Mursten, der var tilforn. Loftet er hævet en Alen, saa det ikke trykkes som før, og Bjælkerne er malet røde. Tidligere var alt Træværket deri perlefarvet. Et nyt, stort og rundt Jernvindue har afløst et lille Vindue, hvorved Vaabenhuset modtager godt Lys. Den gamle Indgangsdør, som førte fra Vaabenhuset ind til Kirken, var meget smal og er nu udvidet og meget smukt restaureret. Den er ligefrem et Kunstværk, som kun faa Landsbykirker har Magen til. I Kirken var der rødt Murstensgulv i Gang, Kor og under Stolene. Det er i Gang og Kor afløst af store smukke Fliser, medens der under Stolene er lagt Cementgulv, hvorover et Bræddegulv, saa der er blevet lunt for Fødderne.

De gamle, grimme Stole, der stod ud og ind, og paa flere Steder var ved at falde ned, og rene Pinebænke at sidde paa, er afløst af nye, der giver godt Sæde. Endestykkerne ud til Midtergangen er, hvor det kunde gøres, bibeholdt fra de gamle Stole. De barokke Figurer og udskaarne Blomster, der fandtes paa dem, har man villet holde i Ære. Alt Træværket er malet med lys, blaagrøn Farve*), hvorved der bliver noget let over det i Modsætning til den mere tunge Egetræsmaling, som ellers plejer at anvendes i Kirker. Vinduerne var før almindelige Trævinduer, som de bruges i Stuer. Nu er der anbragt store Jernvinduer, hvoraf de fem er forsynede med grønligt Kathedralglas, hvorover der i hvert Vindue løber en Frise af gulligt Glas af samme Slags. De nye Vinduer har lysnet en Del. Prædikestolen, som den gamle Hædersmand Pastor Fyhn havde »dekoreret« med blaa Perlefarve, er berøvet sin »Dekoration« og staar nu igen i Egetræ, som den var før. Den var saa skrøbelig, da den blev taget ned, at Snedkeren undrede sig meget over, at den ikke for længe siden var gaaet ned af sig selv. Den stod tidligere ud for det eneste Vindue mod Syd i Skibet mellem Kor og Indgangsdør. Da var der Stole bag ved den. For at undgaa det er den sat paa sin nuværende Plads, hvorved der er blevet lovlig langt for Prædikanten at tale, naar det skal høres af dem, der sidder under Taarnhvælvingen. Folk skal nu sætte sig dernede, skønt der plejer at være god Plads længere oppe. Kirkebesøget lader en Del tilbage at ønske, men saadan har det nok altid været i Kvanløse. Der er dog Fremgang at spore. Man klagede altid over, at Kirken var uhyggelig og lidet tiltalende som saadan at komme i. Om Fødderne frøs man i den kolde Aarstid, der var jo kun Stengulv at sætte dem paa. Nu er imidlertid disse Klager nødt til at forstumme, — men saa klager man vel over Præsten og finder derved en Grund eller dog en Undskyldning for at blive borte. Vi faar nu se:

*) Nu malet i brun Farve og Ornamenterne noget lysere, da Menigheden fandt Farverne for kolde!

Kvandløse Kirke efter Restaureringen. H. F. fot.

Over Forfatteren [Pastor Wind] klager alle Indremissionsfolk i Sognet.

Koret er udvidet ret betydeligt. Døbefonten anbragt deri, medens den før stod nede i Taarnpartiet, og den grimme Degnestol, der tog saa megen Plads op paa Nordsiden af Koret, er fjernet. Degnen har faaet Plads i den øverste Stol ved Prædikestolen. Han er ganske vist blevet noget eksponeret derved, men det kan ikke blive anderledes. Selve det gamle murede Alter er bevaret. Under en brunlig Marmorsten foroven midt i det fandt jeg en lille Fordybning, hvori der laa og atter nedlagdes en lille Bly-

kapsel, som jeg forsigtigt aabnede, og hvori der ligger et lille Stykke Lærred, der er svøbt om et lille Stykke rødt Silketøj, hvori der er indlagt en Træsplint af Tykkelse som en Tændstik omtrent og vel knapt ½ Tomme lang. »En Splint af Herrens Kors.« Lærredet er ringere, Silketøjet godt bevaret. Træsplinten uanfægtet af Tiden. I Fordybningen ligger tre smaa Stykker løse, maaske Benstumper eller Tænder, det er ikke til at afgøre. De er stærkt forvitrede. Jeg fortryder, at jeg ikke fik lagt dem i en forseglet lille Flaske, men nu er det for silde. Paa Marmorpladens Underside indridsede jeg naar og af hvem Relikviegemmet var aabnet og i hvilken Anledning. Et Par Haandværkere overværede Undersøgelsen. Den gamle Altertavle, der bar Indstiftelsesordene ved Nadveren paa Dansk og Latin og ingen Betydning havde, hverken i antikvarisk eller kunstnerisk Henseende, er fjernet og erstattet af det Krucifiks, som foran er omtalt af Pastor Fyhn. Det er smukt restaureret af Arkitekturmaler Professor Kornerup, Roskilde, og efter min Anvisning er der sat paa den Blok, der bærer det, Skriftordet Joh. 12, 32. Det var ikke ganske let at finde et Skriftsted, da der kun maatte være et bestemt Antal Bogstaver i det for Pladsens Skyld. Det valgte kan vel nok saa nogenlunde passe. Altergulvet er udvidet og dets gammeldags Jernrækværk, der stod fra gamle Dage, er forlænget af Smed Niels Pedersen i Kvanløse og sat i smuk Stand. Krucifikset anses for at være fra Tiden omkring 1465. Jeg havde haabet, at det meget gamle Antemensale, der har staaet foran Alterbordet, men i lange Tider har været skrøbeligt og skjult af Altertæppet, omtalt foran af Pastor Fyhn, skulde være blevet restaureret og kommet til sin Ret; men Nationalmuseet, som skulde lade det restaurere, har for Tiden ikke Penge dertil. Maaske bliver det gjort en anden Gang, og man vilde i det hele ærværdige Alterparti have et Stykke Middelalder, som Antikvarer kunde glæde sig over. Menigheden vil næppe have nogen Glæde af det, om det engang

kommer*). I Koret er der til Nord indmuret to Ligsten, der før laa nede i Midtergangen. Se Fyhn! Under Jeps Ligsten laa en Krans af Grangrene. Den smuldrede hen ved Berøring, men blev opsamlet og indmuret bag hans Ligsten. Jep ligger begravet i Midtergangen, omtrent ud for Vinduet til Syd i Skibet. Der blev fundet hans Hoved, som igen ærbødigt nedlagdes, og en Hank af hans Ligkiste. Hanken var blevet kastet hen mellem Gruset. Den blev senere funden, og jeg lod den indmure i en Niche, der i sin Tid var i Taarnmuren mod Vest. Det nye Gulv var nemlig lagt og Ligstenen indmuret, da jeg fik at vide om Hanken, saa den kunde ikke lægges paa den Plads, hvor den hørte til. Medens Kirken har været under Arbejde, er der holdt Gudstjeneste i Skolen. Der var i Reglen meget tarveligt Besøg af Kirkegængere. Man regnede ikke Kirkegang i Skolen. 1. Juledag toges Kirken igen i Brug. Der har været arbejdet paa den fra sidst i Juni 1900 til henad Jul 1900.

Kammerraad, Arkitekt Zeltner har ledet Byggeforetagendet. Murerarbejdet er udført af Murermester Sørensen i Kalundborg. Snedkerarbejdet af Snedkermester ibd., og Baroniets Maler Weinell har udført Malerarbejdet. Snedkersvend Thyme har gjort det smukke Snedkerarbejde for sin Mester.

Angaaende de to øverste Engle paa Krucifikset er at bemærke, at de er iført den saakaldte Dalmatica over den hvide Underklædning. Det er Diakonusdragten, saaledes som f. Eks. St. Laurentius altid bærer den paa de gamle Billeder og Statuer. De to nederste Engle har en anden Dragt.«

*) Heri fik Pastor Wind Ret. Antemensalet er nu tildækket med et rødt Fløjlstæppe med Guldkors, og Koret skæmmes af den paa Korvæggen i hele dens Bredde for nogle Aar siden malede Frise med nedhængende Draperier og Felter paa Sidevæggene, der naar op til Hvælvingens Ribber. Den rolige Baggrund for det smukke og ejendommelige Alter med Krucifiks er derved ødelagt, og den middelalderlige Stemning, som var skabt i Korhvælvingen, er borte.

Antemensale i Kvandløse Kirke. H. F. fot.

Det før omtalte Antemensale er restaureret*) og var Pinsedag 1903 anbragt paa sin gamle Plads. Midt paa Billedet findes en nøgen Barneskikkelse, Jesusbarnet. Ved dets højre Side, regnet fra Alteret, sidder Jesu Moder Maria, ved den anden Side hendes Moder Anna. Der er anvendt meget stærke Farver paa Maleriet, og det er meget uheldigt, at man i sin Tid ikke vilde følge mit Raad, at beklæde Knæfaldet om Altergulvet med gult Læder og lægge et Tæppe, hvis Farve svarede dertil, paa Altergulvet. I Stedet derfor anvendte man rødt Fløjl til Knæfal-

*) Antemensalet blev restaureret af Maleren Eigil Rothe, som meddeler: Udover den arkæologiske Interesse, der knytter sig til det, ejer Antemensalet egentlig ikke nogen særlig kunstnerisk Værdi i Henseende til Figurfremstillingen, men de livlige ubrudte Farver og den fremmedartede Ornamentik forlener det med betydelig dekorativ Virkning, og anbragt som Antemensale igen vil det samle godt paa Alteret som Midtpunkt i Kirken. — Karakteren af de planteformede Balustre, Tæppemønstret og Foldekastets urolige knækkede Linier, henviser Arbejdet til ca. 1510—1520. (E. R.s Indberetn. t. Nat M. Oktbr. 1901.)

det og lagde et stærkt rødt Brysselertæppe paa Altergulvet. Alt dette røde passer slet ikke med Antemensalets stærke Farver og ser egentlig grimt ud. Værre endnu er den grufulde Mave, Jesusbarnet er blevet udstyret med. Den er saa stor, at om man vilde fremstille en Vanskabning, kunde det ikke være gjort bedre. Kan godt være, at Maven fra Begyndelsen har haft den skrækkelige Facon. Det forekommer mig dog, at man ved at restaurere Billedet ikke havde haft nødig at drive Afguderiet for det gammeldags saa vidt, at vi fik et Jesusbillede, der i egentligste Forstand er blevet væmmeligt at se. Jeg, som har arbejdet for at faa Antemensalet restaureret og glædet mig til den Dag, da det blev sat op, er bittert skuffet og meget ked af det. Et Par Strøg med en Pensel kunde let tage det hæslige bort, og jeg vil se, om jeg kan faa det Strøg gjort.

Paa Menighedsraadets Andragende om, at der maatte blive foretaget Rettelse ved den deforme Mave paa Billedet af Jesusbarnet, som er fremstillet paa Antemensalet, er svaret af Ministeriet for Kirke og Undervisningsvæsenet, som har raadført sig med Direktionen for Nationalmuseets II Afdeling, at den ønskede Rettelse ikke kan foretages uden at gøre Brud paa »Billedets historiske Karakter«.

Jeg har opdaget Kalkmalerier i Kirken og haaber at faa dem frem, naar Baroniet indfrier sin Løfte om at restaurere den, hvortil den højlig trænger, skrev Pastor Wind 1898*).

*) Prof. Kornerup foretog senere en Undersøgelse og meddelte: Skibet, som er Kirkens ældste Del, er tildels opført af Kampesten og har oprindelig haft Bjælkeloft og smaa højtsiddende rundbuede Vinduer. I det 15. Aarhundrede er det gamle Kor revet ned og Skibet forlænget og hvælvet.

Jeg undersøgte den nordre Væg i den gamle Del af Kirken og fandt da, at den har været bedækket med glittet Puds, hvorpaa der har været malet en Dekoration i romansk Stil. Foroven har der været en bred Frise med Medaillons og Brystbilleder af Helgener, af hvilke der endnu ses svage Spor oven over Hvælvingen paa Nordsiden. Derunder har der været et bredt Bælte med temmelig store Figurer. Bæltet afsluttedes forneden af en Frise, og Brystningen var bemalet med Draperier, det hele efter den sædvanlige Anordning, men jeg maa desværre melde, at Undersøgel-

Med Tilskud af 500 Kr. fra Baroniet Løvenborg har Kvanløse Menighed bekostet et Orgelharmonium til Kirken. Det har smukke Toner og toges første Gang i Brug ved Juleaftensgudstjenesten 1906.

Den 1. November 1909 modtog Sognepræsten en dejlig Alterdug til Kvanløse Kirke. Dugen er syet af forhenværende Gaardmand i Brorfelde, Jørgen Schou Hansens Hustru Christiane Johanne, født Knudsen, barnefødt i Brorfelde. Ægteparret bor nu i Holbæk. Gaven blev overgivet, som det udtrykkelig hed: »Med Tak for, hvad Kvanløse Kirke har været for mig«. Det har været meget faa Søndage og derfor let at tælle, hvor Giverinden ikke har siddet som Tilhørerinde i Kvanløse Kirke i de 16 Aar, hvor den nuværende Sognepræst har været Præst ved Kvanløse Kirke. Hun fandt Lejlighed til at komme trods Regn og Blæst, Kulde og Hede. Allehelgensdag 7. November 1909 laa Dugen første Gang paa Kirkens Alter, som den er en Pryd for.

Kvanløse Kirke er ifølge Lov om Tiendeafløsning den 2. Juli 1909 overgaaet til at blive selvejende.

---

sen kun bragte for Dagen, at Malingen var saa udvisket og ødelagt, at det ikke var muligt at faa fat paa nogen bestemt Form, der kunde tegnes. Det eneste mærkelige, der fandtes paa nordre Væg, var en Række svagt indridsede Runer forneden i Krogen tilvenstre under det store Krucifiks.

Prof. Kornerup foretog en Afskrift af Runerne, hvilket ogsaa blev gjort nogle Dage senere af d'Herrer Mackeprang og J. Olrik, og Skitserne blev derefter overgivet til Runeforskeren Ludvig Wimmer, som den 14. Juni skriver: Den sene Runeindskrift i Kvanløse Kirke er i sig selv lidet mærkelig, og dens Betydning synes mig meget tvivlsom; i al Fald er jeg ikke i Stand til at tolke den efter den mig tilsendte Afbildning. Indskriften afgiver jo imidlertid et nyt Bevis for Runernes Brug langt ned i Tiden, og den bør derfor efter min Mening søges bevaret, saafremt det er muligt.

Ved den Afdækning, jeg dernæst foretog paa Skibets søndre Væg, fortsætter Prof. Kornerup, fandt jeg nogle Brudstykker af Figurer over Døren og ved Siden af Prædikestolen, men lige saa utydelige som de paa nordre Væg. Dog kunde jeg paa et enkelt Sted skønne, at der har været malet en Mand, som har en spids Hat, en Jødehat, paa Hovedet og holder en Skriftrulle i Haanden, maaske har han skullet forestille en af Jødernes Skriftkloge. Ved Siden ses noget af en siddende Figur, men det var kun Brudstykker.

Indberetning t. Nat. M. 30. Maj 1900.

Adam Gottlob Boserup Wind,

født i Herlufsholms Skovridergaard 17. April 1837, var Søn af Skovrider Adam Wind og Hustru Eva Boserup. Indtil 1855 var han Elev paa Herlufsholm og blev Student, privat dimitteret, 1856. Efter at have taget teologisk Embedseksamen 1864 blev han 1865 konstitueret Lærer ved den betalende Borgerskole i Assens og fast ansat fra 1. Maj 1866. Den 18. Juni 1873 kaldtes han til Sognepræst og Skolelærer paa Mandø, ordineret 2. Juli s. A., og 15. Oktober 1877 blev han Sognepræst i Hellevad og Ørum, og fra 14. Maj 1886 i Højen og Jerløv, indtil han 4. Juli 1892 blev Sognepræst for Nørre Jærnløse og Kvanløse Menigheder, i hvilket Embede han forblev, indtil han tog sin Afsked 18. Januar 1910.

Som tidligere berørt, undlod Pastor Wind ved sin Embedstiltrædelse at indføre sin Biografi i »Efterretninger om Nørre Jærnløse og Kvanløse Sogne«, som han Forgængere i Embedet havde for Skik i Tilslutning til den af Pastor J. J. Fyhn opførte Præsterække, der gaar tilbage til de første Præster efter Reformationen, og efter hvilken Wind er Nr. 19 i Rækken. Heller ikke i Pastoratets Embedsprotokoler eller privat har han efterladt noget skriftligt om sig selv. Grunden hertil maa sikkert tilskrives Pastor Winds Beskedenhed, ligesaa, naar han var imod at lade sig fotografere. Ganske vist findes der to Fotografier af ham fra hans ganske unge Aar, af hvilke man ser, at han har været en smuk Mand, høj af Skikkelse, og kendtes paa lang Afstand af sine Sognebørn paa sin ranke og spændstige Gang. Hans nulevende Børn finder imidlertid, at disse Fotografier giver et daarligt Billede af deres Fader, som man kendte ham fra hans Præstegerning, af hvilken Grund Pastor Winds Portræt desværre maa savnes i nærværende Artikel.

Af Pastor Winds Beskrivelser af Kirkernes Restaureringer faar man et godt Indtryk af hans indgaaende Forstaaelse af og store Interesse for kulturhistoriske Minder, og det skal efter Sigende være paa hans indtrængende Henstilling, at Løvenborgs Godsadministration paatog sig disse bekostelige Opgaver. At Wind selv skulde have bekendtgjort sine Optegnelser vedrørende Kirkerestaureringen*), vilde sikkert have været lidet foreneligt med hans Væsen. Naar disse »kom i Avisen« skyldtes det Baron Løvenskiold, der havde haft Optegnelserne til Laans, og efter hvilke han i Uddrag udarbejdede de Artikler,

*) Det samme kan have været Tilfældet efter Restaurering af Kvanløse Kirke.

som han indsendte og fik optaget i Berlingske Tidende og Nationaltidende. At dette har sin Rigtighed, ser man af et Brev fra Baronen, dateret København 11. Januar 1896, hvilket han slutter med følgende Ord: Hr. Pastorens Udvikling vedrørende den nye eller rettere den oprindelige Skikkelse, Kirken nu fremtræder i, slutter sig paa en yderst tiltalende Maade til det, der har foresvævet Administrations Commissionen med Istandsættelsen, og viser en glædelig Overensstemmelse imellem Egnens sjælelige Hyrde og dem, der skulde paase dens timelige Tarv.

Pastor Winds sjældne Egenskaber baade som Præst og Menneske blev i høj Grad paaskønnet af hans Menigheder, og som det fremgaar af flere af hans Bemærkninger i Optegnelserne, var han en Mand med Lune og praktisk Sans. Han tilhørte vel nærmest den højkirkelige Retning og mødte derfor ved sin Tiltrædelse ikke saa lidt Modstand fra indremissionsk Side, der havde mange Tilhængere, særlig i Nørre Jærnløse Sogn, men ved sit retsindige Væsen vandt han ogsaa denne Del af Menigheden for sig. Hertil kan føjes, at i Aaret 1903, da der første Gang skulde vælges Menighedsraad i Sognene, blev Pastor Winds Hustru af Missionsfolkene i Nørre Jærnløse indvalgt i Raadet, i hvilket Wind sad som Formand. Et bedre Bevis kan vel næppe gives paa den Agtelse og Tillid, disse Præstefolk havde skaffet sig.

Da han efter sin Afsked rejste bort fra Sognet for at bosætte sig i København skrev en af hans tidligere Sogneboere*) følgende smukke Afskedsord: Han har været os en god Præst, mild og forstaaende i sin Forkyndelse, stærk i Trøst og Hjælp. — Hvad der har vundet Pastor Wind de fleste af hans Venner ude i Sognet — og andre Steder viste han sig ikke — var den dybe Menneskelighed, der lyste ud af hans hele Personlighed, prægede hans Handlinger og fulgte ham paa Prædikestolen, hvor den gav hans Ord Ægthed og Mildhed. Længe vil han mindes som Præst herude, men længst dog som Menneske og Ven. Med glad Stolthed kunde han sige, at han kunde kende sine gamle Konfirmander, selv naar Aarene havde forandret deres Træk; han kunde kende dem paa Øjnene, naar han mødte dem. Det var rigtigt, thi alle havde vi under det halve Aars Forberedelse lært at kende i vor Præst en Mand af et usvigeligt Retsind og en Mand, hvem vi altid kunde komme til som en

*) I. A. Hansen, daværende Journalist ved Holbæk Amts Venstreblad, senere Redaktør i Roskilde og Folketingsmand.

Ven, naar Livet bød os Modgang, og vi trængte til Hjælp. Mange kom, og han hjalp alle, saa vidt hans Evne rakte. Af Aar er Pastor Wind nu en gammel Mand og fortjener Hvilens Aar efter lang og god Embedsgerning. Naar han og hans brave, elskelige Hustru, der tappert har staaet ham bi og med aldrig svigtende Interesse har varetaget en Præstekones mange Pligter, nu forlader Egnen, skal der lyde en varm Tak til dem —.

Hans Hustru, *Nielsine Petrine Andersen,* var født i Assens 22. December 1849. Til hende blev han viet 27. August 1873. Hun var Datter af Manufakturhandler Fr. Vilh. Andersen og Hustru Christiane Risting. Hun døde i København den 30. Maj 1918 og blev begravet 3. Juni i Nørre Jærnløse, hvor Sogneboere havde fyldt Kirke og Vaabenhus til sidste Plads for at vise deres Deltagelse over for deres gamle, afholdte Sognepræst og hans Familie. Efter den afdødes Ønske blev der ikke holdt nogen egentlig Ligtale over hendes Baare, men hendes Ægtefælle bad en Bøn, der formede sig som en bevæget Tak for et lykkeligt Samliv i Medgang og Modgang i gennem de mange Aar, hvorefter Pastor Wind selv foretog Jordpaakastelsen.

Den 29. Januar 1921 døde Pastor Wind og blev bisat fra Krematoriet den 3. Februar, hvorefter Urnen midlertidig hensattes i Kolumbariet for efter den afdødes Ønske at blive ført til Nørre Jærnløse »— hvilket skal ske i Foraars- eller Sommertiden«. Dette skete paa Pastor Winds 84 Aars Fødselsdag den 17. April, som netop var en varm og smuk Foraarsdag, hvor Buske og Træer stod i sit skønne Udspring, og paa Kirkegaarden havde hans tidligere Menighed givet talrigt Møde for at tage Afsked med deres gamle Præst.

Hans Fyhn.